

НЕКЕ ПРИМЕДБЕ О ОСНИВАЧКОМ АКТУ ОПСЕРВАТОРИЈЕ ВЕЛИКЕ ШКОЛЕ У БЕОГРАДУ

МИЛОРАД ЂОКИЋ

Астрономска опсерваторија, Волгина 7, 11000 Београд, Југославија

Закон о Државној управи Кнежевине Србије донет је 10. марта 1862. године (1). Према параграфу 7 овога закона: „Главне су дужности и права министра: да руководе послове поверене им струке и брину се о унапређењу исте, да се старају о извршењу закона и уредби, да по својим струкама подносе књазу и противпотписују акта која књажаско решење потребују, да спремају нужне пројекте закона и уредби као и све потребне мере о својим струкама, да предлажу књазу званичнике за своја подручја, да извршују надзор и контролу над подчињенима надлежатељствима и чиновницима, да спремају буџете по својим струкама, управљају трошењем отворени им кредита и од тога рачун дају, понаособне дужности и права министра зависе од природе службе која им је поверена“. У параграфу 23 овог закона се каже да: „Брига о моралном и научном развићу и унапређењу народа поверена је Министарству просвете и црквених дела. Међу његове нарочите дужности и права спада по томе: 1. руковођење јавног настављења; 2. брига о оснивању школа, одржавању исти у напредном стању и снабдевању с добрим наставницима; 3. управа и надзор над свима цивилним школама јавним и приватним, и над свима учебним, научним и књижевним заведењима, друштвима и збиркама“. У току времена дошло је до разраде овога закона, а што се тиче Министарства просвете и црквених дела донет је посебан закон о уређењу овог министарства 14. јануара 1880. године (2). Према члану 1. овог закона „Министарству просвете и црквених послова задатак је: да по одредбама закона управља целокупном јавном наставом кнежевине Србије, да се стара о добром правцу и унапређењу опште и стручно-научне образованости у српском народу, да води надзор над свима јавним и приватним школама, над књижевним и ученим друштвима и просветним заводима (као што су: народна библиотека и музеј, народно позориште, државна штампарија итд.) уколико који од њих не би били нарочитим законом стављени под управу и надзор другог ког министарства“. Према члану 4. овог закона дужности и права министра који стоји на челу Министарства просвете и црквених послова „одређени су у општем делу Закона о устројству цен-

тралне управе од 10. марта 1862. године. Он издаје наредбе и потписује све одлуке и акте по својој струци а у случају потребе одређује више чиновнике министарства да га замењују уколико они не би већ по самом закону позвани били, да извесне мањег значаја послове свршују сами, заступајући министра“. Према члану 5. овог закона „Да би Министарство просвете и црквених послова успешно, доследно, са државном идејом и сувременом науком сагласно управљати свеколиком вишом и основном наставом и поуздано давати користан правац општој народној и стручно-научној образованости могло установљава се главни просветни савет, који ће давати министру разложно мишљење у свима питањима и предметима, што би му се законом, и нарочитим министровим актима на разматрање, израду, извештај или оцену означили“. Закон о уређењу Главног просветног савета донет је 1. марта 1880. године (3), а према члану 4. Закона о изменама и допунама у устројству Велике школе од 24. септембра 1863. године донетог 25. јануара 1880. године (4) у природно-математичком одсеку филозофског факултета уведен је предмет Астрономија с метеорологијом.

Наведене законске одредбе представљале су законску основу како за постављење Милана Недељковића на место суплента Велике школе за предмет Астрономија с метеорологијом у јесен 1884. године, а потом и на место професора за исти предмет, тако и комисије образоване крајем 1884. године са циљем да се бави питањем оснивања мреже метеоролошких станица у Србији према предлогу метеоролога Хермана Клајна. У извештају те комисије, чији је члан и извештач Милан Недељковић био, поднетог Министру просвете почетком априла, наредне 1885. године дат је предлог да се у оквиру пројекта о оснивању мреже метеоролошких станица подигне метеоролошка опсерваторија у околини Београда која би била институција Велике школе и као таква служила за наставу при чему би се у њој поред метеоролошких обављала и астрономска посматрања и обједињавао рад мреже метеоролошких станица. Но, реализацију овог пројекта омео је Српско-бугарски рат који је избио у јесен 1885. године, и на њу се није више враћало, бар не у њеном иницијалном облику. Јер, почетком 1887. године, тачније 2. марта Милан Недељковић сада у својству професора за предмет Астрономија с метеорологијом на Великој школи, имајући у виду потребу за успешно обављање наставе из овог предмета упутио је допис Министру просвете (5) са молбом за оснивање једне провизорне астрономске и метеоролошке опсерваторије, обзиром да он, професор Недељковић, сам не располаже материјалним средствима за један такав подухват. Међутим, у овом свом допису професор Недељковић не иступа у име и испред Велике школе, а сама иницијатива коју је покренуо стоји у инверзном односу према предлогу комисије за оснивање метеоролошких станица из 1884/5. године пошто је добила вид једне институције чија ће се делатност ширити преко мреже метеоролошких станица, а чији ће број у току времена интензивно да расте о којој околности нема помена у наведеном допису професора Недељковића, иначе сугестивно конципираном.

Својим дописом од 26. марта 1887. године (6) упућеним Ректорату Ве-

лике школе Министар просвете Милан Кујунџић обавестио је ово тело да је усвојио предлог професора астрономије и метеорологије Милана Недељковића о оснивању једне провизорне опсерваторије, па је сходно томе донео решење да се за Краљевину Србију оснује таква установа која има да буде под управом професора Велике школе који је предлог о њеном оснивању поднео, при чему је одређена сума од 1 000 динара „за ову цел“ тј. за оснивање провизорне опсерваторије, и Ректорату наложено да „извести о овоме г. Недељковића и позове га да отпочне даљи рад по своме предлогу“. Истог дана тј. 26. марта 1887. године на захтев Ректора Велике школе Јована Бошковића професор Недељковић је био обавештен о садржини овога решења.

Како у допису професора Недељковића од 2. марта 1887. године није речено коме би новооснована институција имала да припадне решење тог питања остајући отворено било је препуштено органу коме је тај допис упућен. Одлуком, пак, да се предложена институција оснује за Краљевину Србију Министар просвете је избегао да се меша у надлежност Велике школе да решава питања своје унутрашње организације уз његову сагласност према буџетским могућностима, односно према неким другим околностима. Међутим, новооснована институција је *de facto* припала Великој школи за шта, поред тога што се на њеном челу налазио професор ове високошколске установе, као несумњиви постоје сфрагистички докази, јер акта која су из ове новоосноване институције потицала носе на себи отисак печата са натписом: „Опсерваторија Велике школе“, а и њено основно финансирање се преко Велике школе вршило. Такође, новооснована институција биће регистрована по први пут у једном пропису Велике школе са законском снагом, наиме у члану 3. Уредбе филозофског факултета од 21. децембра 1896. године (7), под називом: „Опсерваторија астрономска и метеоролошка“, у време када је она смештена у за њу изграђени објекат деловала је не као провизорна већ као стална, при чему је била и центар бројних метеоролошких станица са којих су се посматрачки подаци у њу сливали.

Сама формулација оснивачког акта опсерваторије од 26. марта 1887. године наводила је на предузимање мера да она буде самостална установа. На њеном осамостаљењу путем одвајања од Велике школе, а затим од Универзитета професор Недељковић је радио у току читавог времена док је био директор ове институције за шта могу да послуже као доказ поред низа дописа и два законска пројекта која је он израдио од којих један потиче из 1890. године (8), а други из 1904. године (9).

Међутим, у говору одржаном на дан Светог Саве 1889. године (10) Ректор Велике школе Светомир Николајевић евоцирајући сећања на Јосипа Панчића преминулог претходне, 1888. године каже: „Ученици његови нису се ни могли чим другим тако одужити његову спомену као тим што су прихватили његову мисао, и што су легли са оном оданошћу и љубави каква је покојног Панчића дизала над осталим ученим савременицима у Србији, на посао који ће Велику школу нашу попети на висину, на којој

треба да је као највиша школа у Краљевини, а научном раду Срба стећи поште и признања“. А „као знаке тог јачег покрета у научном раду на Великој Школи“ он на првом месту помиње „оснивање института геодетског, оснивање метеоролошке опсерваторије и игијенске лабораторије“. Што се тиче метеоролошке опсерваторије она је, каже даље Ректор С. Николајевић основана „заузимањем вредног професора Астрономије и Метеорологије и одобрењем Министра просвете 1887. као скромна привремена опсерваторија. Не одричући важност и те прве мале установе, у којој су се слушаоци Астрономије и Метеорологије на Великој Школи могли вежбати у посматрању појава атмосферских и манипулисању с инструментима могу ипак рећи, да она не би ни издалека могла одговорити свим питањима, каква јој наука и потреба земље наше налажу, кад не би биле установљене стације на разним тачкама наше државе. Влада његовог Величанства притекла је у помоћ да се и то добије и решењем Министра просвете од Септембра ове (!) године установљава се 10 метеоролошких станица у нашој отаџбини, које ће бити снабдевене с најпотребнијим инструментима и стајати у вези с централном стацијом у Београду. Београдска је стација под управом професора Астрономије и Метеорологије на Великој Школи и она ће ове године почети у периодским публикацијама саопштавати резултате посматрања чињених у целој земљи“. Дакле, и у овом говору Ректора Велике школе истакнута је и потврђена иницијатива једног од професора ове високошколске установе да се преко Министра просвете оснује једна установа као институт Велике школе као што је и учињено у решењу о оснивању ове установе.

Тај и такав став ће се у току времена изменити у складу са захтевом о поштовању начела субординације који је нашао своје место у допису, повратном акту Министра просвете Јована Жујовића од 16. новембра 1909. године (11) поводом једне молбе професора Недељковића њему, Министру просвете директно упућене. У том се повратном акту Министра просвете, а упућеном Ректору универзитета каже: „Поједини професори и управници научних завода универзитета не могу непосредно министру просвете подносити предлоге и чинити представке већ то бива прописаним путем преко ректората универзитета“. На основу овако формулисаног захтева као начела Милан Кујунџић у својству Министра просвете решење о оснивању провизорне опсерваторије могао је да донесе на предлог једног професора Велике школе и на основу наведених законских одредби које се односе на његова права и надлежности под условом да новооснована институција не улази у састав Велике школе, што без обзира на формулацију решења од 26. марта 1887. године није био случај.

Напомене

- (1) Устројеније централне државне управе у Књажеству Србији, *Зборник закона и уредба издани у Књажеству Србији XV*, Београд, 1863, 60-69.
- (2) Закон о уређењу Министарства просвете и црквених послова, *Зборник закона и уредаба изданих у Књажеству Србији XXXV*, Београд, 1880, 74-82.
- (3) Закон о уређењу Главног просветног савета, *Зборник закона и уредаба изданих у Књажеству Србији XXXV*, Београд, 1880, 210-216.
- (4) Закон о изменама и допунама у устројству Велике школе од 24. септембра 1863. године, *Зборник закона и уредаба о Лицеју, Великој школи и Универзитету у Београду*, приредио Драгољуб Т. Баралић, Научна књига, Београд, 1967, 67-70.
- (5) АС¹ МПс ф 1 р 147/1895.
- (6) АС ВШ 99/1887.
- (7) Уредба Филозофског факултета од 21. децембра 1896. године, *Зборник закона и уредаба о Лицеју, Великој школи и Универзитету у Београду*, приредио Драгољуб Т. Баралић, Научна књига, Београд, 1967, 98-104.
- (8) АС МПс ф 1 р 147/1895.
- (9) АС МПс ф 71 р 245-910.
- (10) Реч Ректора Вел. школе професора Свет. Николајевића држана на дан Светога Саве 1889. године, додатак публикацији Српска Краљевска Велика школа, Наставничко особље свију факултета и преглед предавања за 1888/9. школску годину, Београд 1889, 3.
- (11) АС МПс ф 69 р 84-1909.

¹ АС – Архив Србије

**SOME REMARKS CONCERNING THE ACT OF FOUNDATION OF
THE OBSERVATORY OF THE GRAND SCHOOL IN BELGRADE**

MILORAD DJOKIĆ

Astronomical Observatory, Volgina 7, 11000 Belgrade, Yugoslavia

Abstract. The laws on the organization of the Central State Administration of the Principality of Serbia from 1862, and on the organization of the Ministry of Education and Church Affairs from 1880, along with the amendments and supplements of the law on the organization of the Grand School (University) from 1880, as well as the law on the organisation of the Main Educational Council from 1880, formed the legal background in appointing M. Nedeljković a second-school teacher and thereafter a professor of astronomy at the Grand School in Belgrade. This legal background underlies the setting-up of a Commission for establishing a net of meteorological stations in Serbia. This action was interrupted due to the outbreak of Serbian-Bulgarian war in 1885.

By his memorandum dated march 2, 1887, dispatched to the Minister for Education, on the basis of which Milan Kujundžić in his capacity of Minister of Education took the decision of instituting „for the Kingdom of Serbia“ a provisional astronomical and meteorological observatory, M. Nedeljković took over on himself the initiative of the Commission for the establishment of a net of meteorological stations in Serbia. This initiative, through its newly gained aspect and its direct consequences, resulting from the decision just indicated of instituting a provisional astronomical and meteorological observatory, constitutes a precedent, pointed at by a subsequent measure of the Minister for Education Jovan Kujundžić from 1909.